



LUND UNIVERSITY

Vårt förakt för svaghet och Mein Kampf. Två böckers beskrivningar av makt, motstånd och förtryck

Jönson, Håkan

2012

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jönson, H. (2012). *Vårt förakt för svaghet och Mein Kampf. Två böckers beskrivningar av makt, motstånd och förtryck*. (Working paper-serien; Vol. 2012, Nr. 8). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Vårt förakt för svaghet och Mein Kampf

Två böckers beskrivningar av makt, motstånd och förtryck

HÅKAN JÖN SON

Nr 8 • 2012
ISSN 1650-8971

INLEDNING

I den här texten ska jag diskutera två inflytelserika böckers beskrivningar av makt, motstånd och förtryck. Den ena boken heter *Mein Kampf* och är skriven av den tyske politikern och sedermera diktatorn Adolf Hitler (1924/1941). Den andra heter *Vårt förakt för svaghet: Nazismens normer och värderingar – och våra egna* och är skriven av den norske filosofen Harald Ofstad (1972a). Ofstads bok är en analys av den maktideologi som Hitler utvecklar i *Mein Kampf*. Böckerna har 88 respektive 40 år på nacken men är fortfarande aktuella och har kommit i nya svenska utgåvor under de senaste åren.

Vem skriver jag detta till? En text skrivs med en läsare i åtanke. Jag skriver detta till dig som i likhet med mig själv tycker att det är rätt att opponera sig när den starke förtrycker den svage. Det här är ett försök att problematisera detta ställningstagande och visa att också underlägets position kan användas för att förtrycka människor.

Varför denna studie? Jag har länge haft ett intresse för en viss typ av maktrelation, den som utmärks av att ena parten kämpar i underläge. Davids position i kampen mot Goliat, det som på engelska benämns "underdog versus topdog". Underläget är en central position för alla som håller på med socialt arbete. Det sociala arbetet har ett uppdrag som handlar om att synliggöra "svaga parter" perspektiv (Eliasson, 1995). Vi ska ställa oss på Davids snarare än Goliats sida, men samtidigt inse att vi ibland själva är eller uppfattas som Goliat. Maktfrågor är därför centrala inom både forskning om socialt arbete och det sociala arbetets praktik.

Makt och "makten" utpekade ofta som en negativ företeelse, som en förtryckande ordning som radikala aktivister ska bekämpa med så kallad *motmakt* för att åstadkomma rättvisa (Mathiesen, 1978). Men vem har makt och vem slår ur underläge? Om underläge och motstånd väcker sympati är det troligt att aktörer rättfärdigar sina handlingar med hänvisning till den positionen. Jag menar alltså inte att man vill vara hunsad eller ha det sämre, utan det handlar om att kunna göra anspråk på att slå underifrån eller kämpa för någon som befinner sig i underläge. Det tycks som att inte bara den som anser sig vara överlägsen andra kan frångå det moraliska påbudet att behandla andra som man själv vill bli behandlad. Så kallad *moralsuspension* (Ofstad, 1972a), dvs. avvikelser från "vedertagna" moraliska regler, kan baseras på föreställningar om ett underläge.

Jag ska ta två exempel på när sådana hänvisningar blir problematiska och förflyttar mig till slutet av år 2010 då en bekant till mig sade så här: "Man borde ju ge Julian Assange medalj istället för att jaga honom med löjligen våldtäktsanklagelser". Om jag hade frågat min bekant om hon menade att vi som princip ska solidariserar oss med män som anklagats för våldtäkt och ifrågasätta de kvinnor som anmäler dem, så skulle hon naturligtvis inte tyckt så. Det hon menade var att Assange och Wikileaks stod upp mot en större och starkare part – USA och dess försvarsmakt – och de skulle därför försvaras mot den partens angrepp. Det var Davids kamp mot Goliat rakt igenom. I mitt andra exempel flyttar jag mig två år framåt, oktober 2012 och på radion hör jag ett reportage om det ultranationalistiska (nynazistiska) grekiska partiet Gyllene Gryning. Också här är det försvar i underläge som gäller när sympatisörer till partiet intervjuas. Den fattige greken är hotad av kriminella invandrare och korrupta politiker som är beredda att sälja ut landet till internationella långivare. För Gyllene Grynings anhängare motiverar allvaret i hotbilden också ett ganska våldsamt försvar, man välter torghandlares stånd, trakasserar invandrare och motar bort dem från allmänna platser.

Gemensamt för de två exemplen – och det är möjligt att hitta många fler på samma tema – är att underläget och motståndskampen används som motiv till moraliskt tveksamma ställningstaganden och ageranden: att kritisera, håna och "hänga ut" kvinnor som anmält sexualbrott, eller att attackera enskilda invandrare i grupp. Man slår underifrån eftersom den man ger sig på ses som del av något som är stort och hotande. Man försvarar, man slår tillbaka, man utövar motmakt. Det är denna potential till moralsuspension som gör det relevant att undersöka beskrivningar av underlägets kamp. Inom kriminologin och sociologin talar man om neutraliseringstekniker och moraliska redovisningar, vilket avser olika typer av rättfärdiganden och ursäkter som aktörer använder när deras handlande eller ställningstagande ifrågasätts (Sykes & Matza, 1956; Scott och Lyman, 1966). Hänvisningar till underlägets position kan övertyga både oss själva och andra om att vårt handlande är rättfärdigt. Ibland kanske det inte är det.

Varför analysera Ofstads och Hitlers böcker? Den studie som jag redogör för nedan var tänkt att ingå i en bok om motmakt och kamp i underläge. Min idé var att en fördjupning i en ideologi som öppet hyllar den starkes rätt – vilket nazismen gör – skulle kunna användas som en introducerande kontrast till den *underlägesposition* som jag intresserat mig för. Därför läste jag Harald Ofstads

(1972a) bok *Vårt förakt för svaghet: Nazismens normer och värderingar – och våra egna* som handlar om den ideologi Hitler utvecklar i *Mein Kampf*. Sedan läste jag *Mein Kampf* och slogs då av att Ofstad undviker att diskutera den motståndskamp i underläge som faktiskt utgör ett centralt tema i Hitlers bok. Merparten av den här texten handlar därför om nazismens två presenterade maktpositioner: överhöghetens och underlägets. Ofstad visar att vårt samtida tänkande har drag av nazismens förakt för svaghet; det handlar om ett slags kulturarv som vi inte får förneka utan istället måste förstå och erkänna för att kunna förändra. Men Ofstad bidrar själv till att dölja nazismens hänvisningar till ett andra kulturarv, nämligen att vi har rätt att göra motstånd mot den som förtrycker oss. Detta tema är centralt för nazistiska aktörers självförståelse och måste därför synliggöras. Det jag menar är att vi också här måste rannsaka våra egna ställningstaganden om motstånd och motmakt. Nazismen och andra totalitära ideologier (och religioner också för den delen) möter oss inte bara utifrån budskap som handlar om att "vi är bättre". Där finns också ett adderat budskap om orättvisor som handlar om att "vi förtrycks och måste göra motstånd".

DAVIDSGESTALTEN

I vissa situationer tycks en hänvisning till ett underläge rättfärdiga handlingar som inte skulle accepteras från en part som identifierades som jämlik eller starkare. För att illustrera detta ska jag berätta en historia.

Två folks härar står uppställda mot varandra i en dalgång. Ett fältslag tycks oundvikligt, men något oväntat händer. En soldat från det ena folket träder fram och föreslår ett alternativ till strid. Varför inte låta konflikten avgöras genom en tvekamp mellan honom själv och en kämpe från det andra folket? Utmaningen antas och en motståndare kliver fram. Men det blir ingen tvekamp. Innan den väntande kämpen hunnit lyfta sitt svärd skickar den annalkande motståndaren från långt håll iväg en projektil som träffar honom i huvudet. Den väntande soldaten faller till marken, varpå motståndaren utan någon större brådska kan kliva fram och hugga av hans huvud. Den dödes folk flyr, men förföljs och huggs ihjäl av soldater från segrarens härskara. Därefter plundras förlorarnas läger.

Det jag nu undrar är: Fanns det inga regler för den där tvekampen? Soldaten som stod och väntade trodde ju att striden skulle avgöras med svärd. Han var inte beredd på att den andre skulle anfalla på så långt avstånd. Fuskade inte han som vann? Tänk om en boxare kastade en sten i huvudet på sin motståndare! Varför är vi inte upprörda över tilltaget? Hur kan det komma sig att vi till och med hyllar segraren i denna tvekamp?

Svaret på frågorna ligger givetvis i skillnaden mellan min och bibelns presentation. I bibeln heter den förste kämpan Goliat (Goljat) från Gat och tillhör Filisteernas folk. Den andre kämpan heter David och är Israelit. Berättelsen återfinns i Första Samuelsbokens 17:e kapitel, där det bland annat framgår att Goliat är tre meter lång, bär hjälm, harnesk och ett tjockt spjut vars spets väger 7 kilo. David är å sin sida en ung herdepojke som kommit till slagfältet för att träffa sina bröder. När han hör om Goliats utmaning blir han upprörd. Han sätter emellertid inte på sig den tunga rustning man försöker klä honom i, utan går emot sin väldige motståndare med en slunga och fem släta stenar som enda vapen. Till saken hör naturligtvis också att berättelsen är upplagd på ett sätt som gör att vi redan från första början ser det hela från Israeliternas perspektiv. Under 40 dagar har Goliat klivit fram och uttalat sin utmaning och varje gång har hela den Israeliska hären darrat av skräck. Goliat har förödmjukat Israeliternas här. Han och Filistéerna framstår i den större berättelsen som den aggressiva parten: den store mobbaren. Överlistade den unge pojken en överlägsen motståndare? Eller var han bara modig?

Jag minns den här berättelsen från min barndoms kristendomsundervisning. Den fanns nedskriven och illustrerad i ett häfte. Vad vi fick lära oss var att den unge herdepojken David antog jätten Goliats utmaning. I stort sett obehärdad gick han honom till mötes. Men han vann och blev sedan Israeliternas kung. Självklart höll vi på David. Vem som helst förstod ju att han inte skulle ha haft en chans om han slagits mot jätten med ett svärd. Frågan om fusk kom aldrig upp till diskussion. Slungan blev istället ett tecken på underläge; David hade inte ens ett riktigt vapen, utan tog sig an jätten med en herdes enkla arbetsredskap. Davids användande av slungan var inte ett brott mot den gyllene regeln eftersom de två kämparna inte var jämförbara.

När jag nu läser Samuelsbokens berättelse om kampen mellan David och Goliat slås jag av att omständigheterna inte är lika entydiga som i minnet av min barndoms kristendomsundervisning. David var enligt bibelns text inte vilken herdepojke som helst och det var inte hans mod utan hans relation till Gud

som gav honom segern. I sextonde kapitlet kan vi läsa om hur Gud beordrar profeten Samuel att söka upp Jishaj, den man som sägs vara pappa till Israels framtida kung. Efter att ha förkastat de sju äldsta sönerna meddelar Gud att den unge David är den utvalde. David smörjs till kung och Guds ande är däref-ter alltid med honom. Gud skickar sedan en ond ande på den innevarande kungen Saul och David får tjänst hos Saul eftersom han kan spela harpa på ett sätt som lindrar plågorna.¹ Hur som helst så blir innebörden i berättelsen en annan när David framställs som Guds utvalde, för då är han ur berättelsens eget perspektiv inte alls underlägsen. Han har med herrens hjälp tidigare både besekrat ett lejon och en björn. Besegrar han Goliat kommer han att belönas med stora rikedomar och få kungens dotter till hustru. Därmed har han tagit ett stort steg mot tronen. David går emot Goliat med orden: "Du kommer emot mig med svärd och spjut och sabel. Jag går emot dig i Herren Sebaots namn, som är Israels härars Gud och som du har smädat." På ett djupare plan handlar berättelsen om det utvalda folkets relation till sin Gud. Saul har brustit i lydnad, Gud blir missnöjd och överger Saul. När David senare blir kung når folket stora framgångar som varar in på kung Salomos tid.

DAVID MOT GOLIAT I VÅR SAMTID

Den idealtypiska relationen mellan David och Goliat tycks se ut så här: Goliat är en stor och stark mobbare. David är svagare men rättfärdig. Han kämpar och vinner kampen mot alla odds. Men det finns många varianter på ovanstående, ibland nämns bara skillnaden i styrka.

Jag har gått igenom ett hundratal tidningsartiklar där uttrycket "David mot Goliat" (Davids kamp mot Goliat, David och Goliat) förekommer. Uttrycket används för att beskriva asymmetrisk kamp eller konkurrens. Det vanliga är att sympatierna förläggs hos David, som vi inbjuds att beundra eller identifiera

¹ Detta är ett avsnitt där det märks att bibeln fogats samman av olika texter, för texten som beskriver Davids arbete hos Saul föregår mötet med Goliat och anger att David är "en duktig karl och en god soldat".

oss med. Om en sportartikel beskriver mötet mellan två fotbollslag som Davids kamp mot Goliat är det vanligen representanter för det underlägsna laget som intervjuas. Goliat framstår som överlägsen och inte sällan arrogant. Tysklands fotbollslag beskrivs exempelvis ofta som Goliat och i den tyska fotbollsligan är det Bayern München som intar Goliatpositionen.

Också utanför sportens värld dominerar artiklar som avspeglar en *tvekamp* av något slag, i sin tydligaste form handlar det om en tvist mellan två parter där den ena är den svage och dessutom anses ha rätten på sin sida. Den fängslade fredspristagaren Aung San Suu Kyi och hennes kamp mot Burmas militärjunta är ett exempel på en typisk relation av det slaget. En ensam individ står upp emot militärmakten i en diktatur. Sydsvenskan (2009-05-15) beskriver hennes kamp som "tröstlös", så detta kan ses som ett exempel på ett fall där segern inte är av betydelse.² Ett annat typfall i mitt insamlade mediematerial utgörs av artiklar om dokumentärfilmen *Bananas* och beskrivningar av bananföretaget Doles försök att stoppa filmen och filmmakaren Fredrik Gertten. Västerbotens Folkblad omskriver händelsen med just rubriken "Davids kamp mot Goliat" (2009-10-16) och det finns en hel del andra artiklar som gör detsamma. Det multinationella företaget Dole och dess advokater är alldeles uppenbart Goliat, medan flera motståndare intar Davidspositionen. Artikeln beskriver filmmakaren Gertten och andra dokumentärfilmare som företaget försöker skrämja till tystnad. Samtidigt handlar själva filmen om en Davidsgestalt, advokaten Juan Domingues som "strider mot det mäktiga bananföretaget". Här finns också en tredje Davidsgestalt: "Vi har alltså fattiga bönder som förgiftats på ena sidan och det stora bananbolaget på andra sidan – man behöver inte fundera länge på vilka man sympatiserar med." De drabbade arbetarna, deras advokat och Gertten blir alla Davidsgestalter i olika processer mot Dole. Den sistnämnde är den som Aftonbladet fokuserar på i en artikel: "Det lilla svenska filmbolaget mot den gigantiska multinationella företaget". Tidningen beskriver försöken att stoppa filmen vid festivalen i Cannes som ett "självsmål" som ökat intresset för *Bananas*. Här råar inte Goliat på David.

² Artikeln skrevs innan Aung San Suu Kyi frigivits.

”Medierna borde alltid stå på Davids sida mot Goliat”, menar en journalist i tidningen Resumé, apropå ett uppmärksammat rättsfall, och identifierar ett massmedialt uppdrag: att alltid ta parti för den som staten ingriper emot. Att stå på Davids sida är ”att alltid utgå från att staten har fel tills motsatsen är bevisad.” I det aktuella fallet visade sig den misstänkte vara skyldig, men journalistens poäng är att detta inte alls stod klart under den period då han pekades ut som mördare. Detta ställningstagande kan också appliceras på våldtäktsanklagelserna mot Assange, som ju befinner sig i underläge i relation till den svenska staten. Min bekant skulle alltså kunna hävda att hennes ställningstagande varit moraliskt riktigt, även om det visade sig att Assange begått de påstådda brotten. Hon har försvarat David mot Goliat.

Men är det verkligen så enkelt att fördela positionerna, när man uppenbarligen har något att vinna på att identifieras som den svagare parten? Svenska Dagbladet (2009-02-17) skriver om valet i Venezuela år 2009 och konstaterar att Hugo Chávez ser ut att vinna. Men oppositionen klagar över att inte ha kunnat driva kampanj på ett rimligt sätt och konstaterar: ”Detta var Davids kamp mot Goliat, och Goliat vann”. Av intresse är att Chavez bär epitetet ”den oslagbare”. De företrädare som kommer till tals i denna del av artikeln tillhör oppositionen, som står mot Goliatfiguren Chávez. Den andra delen av artikeln behandlar relationen till USA som Chavez själv benämnt ”imperiet”. Med den beskrivningen är det Chavez som intar Davidspositionen, ihop med Cubas Fidel Castro. Artikeln kommenterar att Chavez inte lika enkelt kan ”plocka poäng” på sin USA-kritik med den populära Obama i Vita huset. Det som antyds är att Chavez försöker mana fram en yttre Goliatgestalt i syfte att ge legitimitet till den egna maktutövningen.

En artikel i Svenska Dagbladet (2009-04-12) handlar om partiet Libertas, ett EU-kritiskt parti som grundats av en rik irländare. Artikelns poäng är att storlek och makt inte enbart är en resurs inom politiken. Vi vet inte vad Libertas står för, ledaren Declan Ganley är själv rik och mäktig, men bredvid jätten EU kommer många medborgare ändå att betrakta honom som en Davidsgestalt. Skribenten konkluderar uppgivet: ”Det är egentligen rätt trist och förutsägbart att vi människor är så banala att vi konsekvent köper denna förenklade bild av världen och reflexmässigt ställer oss på Davids sida – bara för att Goliat är så förskräckligt stor.” Samma resonemang har förts om diktatorer i Afrikanska länder – Robert Mugabe i Zimbabwe exempelvis – som framställer den egna regimens obenägenhet att följa internationella krav om demokrati som ett

motstånd mot kolonialism. Den typen av anklagelser har givetvis också riktats mot Julian Assange.

Det finns alltså en slags grundfigur där Davidsgestalten associeras med rättfärdig kamp i underläge, vanligen mot en aggressiv part. Till detta kommer en rad variationer på temat samt problematiserande beskrivningar och anklagelser som gör gällande att vår benägenhet att hålla på David utnyttjas strategiskt av aktörer som försöker rättfärdiga eget agerande och tona ned sin egen maktposition. Efter denna introduktion ska jag diskutera nazismens två maktpositioner, så som de presenteras i Ofstads och Hitlers böcker.

DET FÖRSTA MAKTTEMAT – ÖVERMAKTENS RÄTT

Innan jag läste *Vårt förakt för svaghet* hade jag utifrån andras beskrivningar fått för mig att boken handlar om människans försök att ta avstånd från allt som påminner om den egna skröpligheten. Inom parentes sagt är det just det som terror management teorin går ut på. Enligt terror management teorin är vi som biologiska varelser inriktade mot överlevnad, men samtidigt har vi den unika förmågan att inse att vi kommer att dö (Greenberg, Schimel, & Mertens, 2004). Detta skapar enorm dödsångest som vi försöker hålla borta, bland annat genom att ta avstånd från personer/kategorier som riskerar att påminna oss om vår egen skröplighet och ofrånkomliga död. Avståndstagandet tar sig uttryck i avhumanisering och förakt, de svaga och skröpliga är inte som "vi". Men Ofstads bok handlar inte alls om existentiell psykologi, utan om ett västerländskt kulturarv. Det borde jag förresten ha begripit. Ofstad är socialist och tanken på att människan har ett naturgivet förakt för svaghet stämmer inte med den socialistiska människosynen. Ofstad (1972b) är i ett annat arbete kritisk mot den individualistiska människosynens idé om att människan måste bli bättre för att samhället ska bli det.

Ofstad (1972a) ställer oss inför en fråga: Hur kan det komma sig att så många människor bejakade den nazistiska ideologin och alla de grymma handlingar som ägde rum inom Nazityskland? Var detta enbart en fråga om att människor tilldelades och agerade i enlighet med rollerna inom ett totalitärt system? Eller kan det vara så att ideologin och brutaliteten uttryckte värderingar som egentligen inte var särskilt främmande för medborgare i Europa under perioden? Och som kanske heller inte är främmande för oss nu. Vilka är i så

fall dessa värderingar? Grunden hittar vi enligt Ofstad i föreställningen om tillvaron som en *kamp* för överlevnad. På lång sikt segrar alltid den som är bäst anpassad, vilket är vad Darwins teori om det naturliga urvalet föreskriver. I det som kommit att benämnas för socialdarwinismen appliceras motsvarande logik på människor, folkgrupper och raser i olika samhällen. De som är starka kämpar mot varandra, de som är svaga sorteras bort och utplånas. Detta är naturens ordning och någonting som därför ska bejakas. Precis så resonerade Hitler i *Mein Kampf*. Ofstad menar att Hitler såg det som naturligt och på lång sikt oundvikligt att tyskarna skulle stå som segrare i kampen om herravälde. Dock var saken på kort sikt inte avgjord, i synnerhet inte med utgångspunkt i Hitlers egen livstid. Här gällde det att påskynda utvecklingen genom att snarast nedkämpa huvudfienderna och Hitlers syn på sig själv som det tyska folkets frälsare hade en avgörande betydelse för brådskan i projektet. Samtidigt representerade Hitlers analys inte något nytänkande, vilket bland annat beskrivits av författaren Sven Lindqvist (1992). Enligt Lindqvist tillskrev 1800-talets kolonialmakter den egna rasen en överlägsenhet som motiverade rätten att härska. I specialfallet nazityskland flätades dessa idéer samman med en nationalistisk mytologi som framställde tyskar och den ariska rasen som överlägsna andra. Den syn på människan och samhället som framträdde under 1700- och 1800-talen utmanade kristendomen, men uttryckte samtidigt resonemang som tidigare utvecklats med hänvisning till en religiös ordning.

Inom den socialdarwinistiska läran manifesterades föraktet för svaghet i prognosen om utrotning. Den var en oundviklig del av det naturliga urvalet. Darwin själv förutsåg den ociviliserade människans utdöende och formulerade det som en fråga om rasers överlevnad. Eftersom de lägre raserna var dömda till undergång menade många också att det var berättigat att påskynda processen. En illustration till hur moralen utvecklades hämtar Lindqvist (1992) hos filosofen Eduard von Hartman, som år 1884 argumenterade för att påskyndandet av de vilda folkens oundvikliga utdöende var en human handling:

När en hundsvans skall skäras av gör man inte hunden någon tjänst genom att skära av den gradvis, tum för tum. Lika inhumant är det, när vilda folk befinner sig på randen av förintelse, att med konstlade medel förlänga deras dödskamp... (Lindqvists översättning, s 19).

Med den nazistiska ideologi Hitler utvecklade blev dödande och förtryck av de svaga inte längre omoraliska handlingar, utan ett sätt att gå naturen till mötes. De svaga var inte människor som ska behandlas på det sätt man själv öns-

kar bli behandlad. Den starke är, skriver Ofstad (1972a, s 178) inte skyldig att visa den svage annan hänsyn än slaktaren visar svinet. Ofstad menar att den nazistiska ideologins karaktär kan förklara varför man i Tyskland ägnade så stor kraft åt utrotningen av judar, trots att verksamheten tog resurser från kriget. Varför tvingade man inte judar att strida för Tyskland? Varför lotsades inte begåvade judiska forskare till försvarsindustrin? Ofstad ser nazismens maktanalys som en möjlig förklaring till handlandet och talar om konkurrensen mellan kampens två centrala element, dvs. segrandet över motståndarna och utrotandet av de svaga. Makt var inte bara en resurs för att uppnå mål, utan ett självändamål. Makt och styrka manifesterades just genom förtrycket av de svaga och på en ideologisk nivå existerade det därför inte något konkurrensförhållande. Skräcken för att inte vara tillräckligt stark drev nazismen till åtskiljande manifestationer av avstånd till svaghet:

Man har knappast haft klart för sig i hur hög grad den nazistiska ideologin präglas av en maktidentifikation som hänger ihop med en känsla av äckel och vämjelse inför alla som är fysiskt svaga, sjuka eller lider nederlag i kamp. T.o.m. när nazismen bekämpar sina farligaste fiender är det – tror jag – i hög grad just föraktet för svaghet som ger det inre bränslet. (Ofstad, 1972a, s. 43).

Vad som blir uppenbart i både Ofstads och Lindqvists analyser är att Nazismens utrotning av judar inte utgjorde en historisk parentes, utan ett slags extremfall av den socialdarwinistiska logiken, såsom denna uttryckts i rättfärdiganden av kolonialmakternas övergrepp. Som ideologi ger analysen den starke rätt att härska över den svage, att ha makt blir per definition ett exempel på styrka, att sakna det exemplifierar svaghet. Därmed blir maktanalysen en retorisk resurs för maktbevarande och maktutvidgning. Logiken är bestämd, inte av Gud utan av naturen.

ÄR SAMHÄLLET NAZISTISKT?

Ofstads bok om förakt för svaghet har en undertitel: "Nazismens normer och värderingar – och våra egna". Bokens ambition är att visa att vårt samtida samhälle – och här finns det antagligen inga grundläggande skillnader mellan 1972, då boken kom ut, och nuet – fortfarande uttrycker de nazistiska värderingarna. Som generellt fenomen bygger ideologin på sex principer: elitprincipen, maktidentifikationen, interventionsrätten, våldspresumtionen, moral-suspensionen och makt är rätt-principen. *Elitprincipen* är ideologins funda-

ment. Den kategoriserar samhället i mervärdersgrupper och mindervärdesgrupper, där "vi" anses vara mer värda än "dem". I Tyskland var ras utgångspunkten för kategoriseringen, men åtskillnaden kan lika gärna baseras på nationalitet, religion, politisk uppfattning, rikedom, begåvning och makt. Det centrala är att "elitgruppen" anses stå över andra. Elitgruppen måste också vara organiserad på något sätt, vilket givetvis inte behöver gälla för mindervärdesgrupper.

Som nämnts kan makt i sig bli en kategorisering, där elitgruppens mervärde bygger på att man manifesterat sin dominans. *Maktidentifikationen* innebär kort och gott en identifikation med makt och styrka och ett avståndstagande gentemot svaghet. Med *interventionsrätt* menas att mervärdesgruppen har rätt att förverkliga sina ambitioner på bekostnad av mindervärdesgruppen, just i kraft av maktrelationen. *Våldspresumtionen* behöver i Ofstads generella modell för nazism inte nödvändigtvis manifesteras i fysiskt våld. Det kan handla om att mindervärdesgruppen berövas resurser eller "om att man förgiftar dem så att de börjar uppfatta sig själva som mindervärdiga" (Ofstad, 1972a, s 178). Med *moralsuspension* avses rätten att tillämpa olika moraliska principer för olika kategorier och deras medlemmar. *Makt är rätt-principen* uttrycker segrarens härskarrätt: elitgruppen förlorar sin rätt om den besegras. Nazismen kan aldrig vara solidarisk med förloraren. Ofstad ägnar denna princip stor uppmärksamhet, utifrån frågan om Hitler i enlighet med sin ideologi skulle ha hyllat de allierade som faktiskt visade sig vara starkast under andra världskriget. Hitler vägrade konsekvent att ta emot rapporter om nederlag och sköt sig när krigets utgång blev ett ofrånkomligt faktum. Här menar jag att den teoretiska konstruktion som Ofstad bygger blir för låst vid maktens första tema. Min egen läsning av *Mein Kampf* ger inte något tydligt stöd för det Ofstad påstår. I Hitlers bok finns det många beskrivningar av ett förlorande Tyskland, förlorande nazister och svaghetstecken inom den egna befolkningen. Hitler var exempelvis själv med och förlorade första världskriget. Detta nederlag, liksom det Tyska rikets tillbakagång sedan flera hundra år, skyller Hitler framför allt på dåligt ledarskap.

Ofstads bok kom ut 1972, men hans allmänna resonemang handlar om principer av mer tidlös karaktär. Är vårt samhälle nazistiskt? Ofstad väljer här att sträcka ut sin modell i olika versioner. Dels menar han att lojaliteten med makt kan ersättas med lojaliteten mot grupp (vilket alltså talar emot principen om att alltid erkänna segrarens rätt). Han gör också åtskillnad mellan en

emotionell och en kvasirationell form. Den förra bygger på entusiasm hos befolkningen – Hitler eldade massorna – medan den senare karaktäriseras av kyligt kalkylerande, exempelvis i form av registrering och övervakning. Slutligen görs åtskillnad mellan missionerande och icke-missionerande nazism, där den senare varianten tolererar opposition och olikhet utifrån analysen att företeelserna ändå inte är av betydelse för maktutövningen. Detta ger åtta varianter av nazism. Ofstads poäng är att vårt samhälle visserligen framstår som artskillt i förhållande till Nazityskland, men principerna är i själva verket desamma:

Medan t.ex. nazisterna ansåg begåvade personer som "mindervärdiga", anser vi i dagens samhälle obegåvade personer som "mindervärdiga". Dessutom gick föraktet inom nazismen så långt att man inte bara lät de "svaga" och "mindervärdiga" sjunka till botten, som vi i stor utsträckning gör, utan man utrotade dem rent fabriksmässigt. Men inte heller på denna punkt blir det någon fundamental skillnad mellan de normer nazismen praktiserade och de normer som andra stater praktiserar och har praktiserat. (Ofstad, 1972a, s. 194).

Vårt samhälle har inte någon entydig nazistisk form, men det förekommer nazistiska tendenser, element, principer, komponenter och normer. Att samhälle är utväljande och odemokratiskt är i sig inte någon nazistisk princip, menar Ofstad. Det nazistiska elementet består i att utväljandet ses som rimligt och att framgång accepteras som bevis på att man är bra och nederlag ett tecken på att man är dålig. "Det faktiska får normativ kraft." (Ofstad, 1972a, s. 195). Samhället gömmer sig enligt Ofstad bakom demokratiska ideologier om att alla har samma chans till framgång. Det är på individen själv misslyckandet faller och samhället slipper ansvar. Det Ofstad beskriver är hur samhället rättfärdigar ojämlikhet.

Här blir Ofstads bok en daterad partsinläga. Ofstad associerar det nazistiska samtidsotet med västmakterna, USA, Nato, kapitalismen/storföretagen och den ekonomiska sammanslutningen EEC. Vietnamkriget, situationen i Latinamerika och krigshandlingar från västmakter exemplifierar nazistiska tendenser och Ofstad konkluderar:

Också när det gäller de brutalaste delarna av nazismens ideologi, som t.ex. rätten till anfallskrig och folkmord, så finns det ingen principiell skillnad mellan de normer som västmakterna accepterar eller har praktiserat. (Ofstad, 1972a, s. 194)

Det kanske han har rätt i, men varför nämner han inte med ett ord de totalitära regimerna inom östblocket, där det sannolikt hade varit enkelt att pricka in många av de nazistiska komponenterna? Utöver någon allmän kommentar om "supermakternas" dominans hittar jag inga diskussioner om kommunism-

en och östblocket. Det är svårt att se andra orsaker till detta än den romantiserade bild av de kommunistiska diktaturerna som många intellektuella hade i början av 1970-talet. Tidstypisk är också kritiken av religionen, som på den tiden alltid avsåg kristendomen. Ofstad beskriver kristendomen som en ideologisk komponent i vår tids nazistiska byggnadsverk. Han refererar då till "Bibels princip om att den som har, honom skall vara givet" och menar att eliten numera inte kan rationalisera sitt överläge med hänvisning till ras, men väl utifrån "kristendomens idé om att man har nyttjat sitt pund bättre än andra."

Jag skriver inte detta utifrån någon kristen eller USA-vänlig position. Vad jag vill visa är hur Ofstads egen analys blir del av förhandlingarna om maktpositioner. Ofstads bok uttrycker en ambition att ifrågasätta och slå mot övermakten genom en analys som får oss att se de nazistiska komponenterna inom västliga demokratier. Men naturligtvis kan detta ses som ett politiskt inlägg, som syftar till att koppla samman den liberala demokratin med nazismen för att i nästa steg föreslå socialismen som alternativ. Ofstad skriver om kapitalismen, folkets makt, proletariatet, arbetarnas kontroll över produktionsmedlen och idén om att (den västliga) demokratin i själva verket döljer ojämlikhet. Baksidestexten anger att Ofstad medverkat i antologin "En socialistisk människa". I den boken menar Ofstad (1972b) att statens övertagande av produktionsmedlen är vägen till jämlikhet.

DET ANDRA MAKTTEMAT – MOTSTÅNDSKAMPEN I

MEIN KAMPF

Utifrån en läsning av *Mein Kampf* frilägger Ofstad (1972a) hyllandet av den starkes rätt och föraktet för den svage som en grundbult för nazismen. Därefter visar han hur "nazistiska tendenser" återfinns i samhället långt efter tredje rikets fall. Jag ska visa att Hitler placerade sina anspråk om den starkes rätt i en ram av orättvisor, där kampens motståndare porträtterades som Goliatgestalter. Den nazistiska ideologins konkreta gestalt byggdes i hög grad upp omkring dessa motparter. Enligt ungefär samma modell som idag. Efter en del funderingar har jag valt att använda beteckningen Goliat men tillfälligt överge uttrycket "Davidspositionen", eftersom det av historiska skäl kan verka anstötligt att associera David med en antisemitisk skrift.

I Ofstads bok finns det bara en antydning om att *Mein Kampf* innehåller ett andra makttema, som handlar om nödvändigheten av att försvara det tyska folket mot yttre hot. Tyskland måste strida mot Frankrike för att inte utplånas och Frankrike ses i det sammanhanget som en stor och aggressiv motpart. En läsning av Hitlers bok visar att detta tema om motmakt i underläge är mycket framträdande. Här nedan ska jag utifrån en egen läsning av *Mein Kampf* redogöra för de tre kamper av envigskaraktär som Hitler beskriver. Samtliga presenterar han som försök att befria det tyska folket från olika förtryckare.

Jag har läst den svenska utgåva av *Mein Kampf* (Min Kamp, 1941) som är översatt från den auktoriserade oavkortade tyska upplagan. Boken skrevs 1924 och kan karaktäriseras som ett politiskt manifest av självbiografisk karaktär. Idag ser många *Mein Kampf* som ett historiskt dokument, men det är viktigt att komma ihåg att 1941 års svenska upplaga gavs ut för att sprida Hitlers budskap. Baksidan stoltserar med uppgiften att 7 miljoner exemplar av boken sålts enbart i Tyskland och räknar upp 14 språk som boken översatts till. *Mein Kampf* beskriver nationalsocialismens framväxt och ideologi utifrån erfarenheter och ställningstaganden som görs av rörelsens grundare: Adolf Hitler.

Bokens 600 sidor innehåller naturligtvis många olika resonemang, och som läsare känns det besvärande att inse att en del av de inledande analyserna lockar till medhåll. Hitler är en skarp kritiker av de sociala missförhållandena och klasssystemet i Österrike/Tyskland. Han ifrågasätter skolan och det bildade etablissemanget som "sätta större värde på den träskalle som kan förete fullständiga betyg, än på den vaknaste yngling som saknar dessa dyrbara dokument" (Hitler, 1941 s. 201). Hitler ser en avgörande skillnad mellan att "ha lärt" och "verkligen kunna". Med vetskap om nazismens historiska betydelse känns det enklare att förhålla sig till Hitlers resonemang om det tyska folkets behov av livsutrymme.

Innan jag konkret beskriver de förtryckare som Hitler uppmanar tyskarna att sätta sig upp mot ska jag utifrån min egen läsning av *Mein Kampf* återvända lite till det tema om övermakt som Ofstad (1972a) kommenterar i sin bok om föraktet för svaghet. I *Mein Kampf* finns nämligen ett svar på en fråga jag alltid undrat över: Varför hatade Hitler just judarna?

ARIERNES ÖVERLÄGSENHET

Mein Kampf är en rasistisk bok. Hitler ägnar stort utrymme åt att beskriva hotet från den moraliskt underlägsne "juden" och han skriver att "negrer" är halvapor. Han förutspår bittert att Frankrikes sätt att hantera sina kolonier kommer att leda till en "förnegring", där de frankiska blodsresterna kommer att försvinna inom loppet av trehundra år: "Det blir ett väldigt, slutet bosättningsområde från Rhen till Kongo, fyllt av en genom fortgående bastardisering långsamt växande lägre ras." (Hitler, 1941 s. 563). Precis som Ofstad påtalat bygger Hitlers tänkande på idén om arternas kamp under naturens lagar. Den starke överlever, den svaga går under och detta är i enlighet med "skaparens vilja". Analysen leder Hitler till slutsatsen att nationer inte har någon historisk rätt till sitt territorium. Gränser bestäms utifrån de styrkeförhållanden som råder mellan folken. Därför är det moraliskt rätt att Tyskland, vars territorium Hitler ser som för litet i förhållande till folkmängden, expanderar. I första hand är det österut man bör gå, för att skaffa mer jord. Allianser mellan stater byggs på strategiska överväganden om nationell nytta.

Hitler översätter tänkandet om arternas kamp för överlevnad till raser och menar att rasblandning alltid leder till avkomma med sämre egenskaper än den högre rasens. Därför ska den högre rasen hållas ren och inom den högre rasen ska dessutom individer med olika sjukdomar avstå från att skaffa barn. Samhället bör ordnas så "att man på bästa sätt befordrar de inom folkgemenskapen särskilt värdefulla raselementen och sörjer för deras förökning" (Hitler, 1941 s. 392). Det är enligt Hitler ingen skam utan en olycka att vara sjuk. Men det är en skam att skaffa barn och föra vidare dåliga anlag och det är hedervärt att låta bli – som en uppoffring för rasens framtid.

Ras, blod och nationalitet används ganska synonymt i *Mein Kampf*. Tyskarna tillhör enligt Hitler den ariska rasen, men varför det är så förklarar inte hans bok. Det förblir också oklart exakt vilka människor som är arier, men man kan dra slutsatsen att det handlar om ljushyade européer. Ariern beskrivs som en ursprunglig kulturbärare. Om denna ras försvinner eller blandar sitt blod med lägre raser minskar människans kulturella upphöjdhet. En sak klargörs med tydlighet i *Mein Kampf*, nämligen på vilket sätt arierna är överlägsna andra. Det är förvånande nog *inte* genom intelligens eller kroppsbyggnad, utan genom en unik förmåga att skapa och upprätthålla kultur och samhällelig gemenskap. Medan djuren egoistiskt kämpar för sitt eget liv utmärks de lägre raserna av samma tänkande och viljan att offra sig för andra sträcker sig sällan

utanför familjen. I kontrast till detta har ariern en förmåga att offra sitt arbete och till och med sitt liv för det allmännas bästa. "Det sinnelag som låter det egna jagets intressen träda tillbaka till förmån för samhällets upprätthållande, är den första förutsättningen för all verklig mänsklig kultur." (Hitler, 1941 s. 265). Det är tänkvärt att Hitlers resonemang om överlägsenhet inte handlar om enskilda människors styrka eller intelligens utan om en slags rasbunden förmåga till solidaritet med medmänniskorna och folket/nationen. Hitler benämner detta sinnelag *idealism* och ställer det i motsats till egoism och egennytta. Det nationalsocialistiska samhället är klasslöst, men ska bygga på rasåtskillnad och prestation. Hitler vänder sig mot att det existerande medborgarbegreppet tillåter en "zulukaffer" att bli tysk. Därför ska staten göra skillnad mellan medborgare, undersåtar och utlänningar. De förstnämnda kan inneha statlig tjänst och delta i val. Ett medborgarbrev ges till män som har vuxit upp och deltagit i ras- och nationalmedveten uppfostran och fullgjort värnplikten. För kvinnor gäller istället för värnplikt att de gift sig eller börjat arbeta.

Det är idén om "folkgemenskapen" som motiverar Hitlers avsky mot det judiska folket. Det judiska folket saknar idealistisk offervilja. Så snart judarna inte hotas av fiender upphör sammanhållningen och egoismen träder fram. Judarna är, trots sina skenbart intellektuella egenskaper, kulturförstörare. De skapar inte utan parasiterar på andra kulturer. De utgör ett "förruttnelseferment" (Hitler, 1941 s. 573). Hitler beskriver "judens" framfart ingående, både i ett kapitel om folk och ras och i andra delar av *Mein Kampf*. Judarna står i likhet med marxismen för det internationella och statsöverskridande, och blir därmed en öppen motståndare till den nationalism som enligt Hitler utgör idealismens bränsle. Hitlers lärdomar från första världskriget är här uttalade; det är utifrån nationalistiska paroller om Tysklands storhet och frihet som människor är beredda att offra sina liv. Det är med sådana paroller den nationalsocialistiska rörelsen ska bygga ett nytt rike. Tillsammans med idén om det klasslösa samhället är detta, om jag inte förstår saken fel, nationalsocialismens grund. Som följd blir internationalisering ett hot och Hitler angriper alla företeelser som förknippas med sådant: pacifism, internationell kapitalism, arbetarrörelsens internationaler, den judiska "staten" som "territoriellt fullständigt obegränsad".

Redogörelsen för nationalsocialismens ideologi faller lite utanför den här textens tema, men av flera skäl tycker jag att det kan vara värt att kommentera grunderna för den nationalsocialistiska ideologin.

Innan jag själv läste *Mein Kampf* hade jag aldrig förstått varför en ideologi som hyllar den starkares överlevnad just skulle ge sig på judarna. Med kännedom om en rad framträdande judar gick detta inte ihop och jag trodde att det helt enkelt handlade om att samla folket i hat mot en redan utpekad grupp. Hatet blir då irrationellt men kan förklaras med hjälp av Tajfels (1969; Billig & Tajfel, 1973) teori om social identitet. Enligt teorin identifierar sig människor med så kallade ingrupper vars egenskaper de tenderar att värdesätta eftersom detta höjer den egna självkänslan enligt principen om vi är bra så är jag bra. Ingruppen byggs utifrån jämförelser med utgrupper, som alltså framstår som sämre än den grupp man själv tillhör. Judarna skulle alltså vara en utgrupp till det "vi" som nazisterna försökte skapa. "Den skarpaste motsatsen till ariern bildar juden", konstaterar Hitler (1941 s. 267) med en för honom typisk kontrastering. Samma irrationalitet såg jag i det nazistiska övermänniskoidealet, som den genomsnittligen tysken knappast kunde identifiera sig med. Från min egen barndom minns jag också en triumferande insikt om att den inte särskilt välväxte Hitler själv knappast var en god representant för det människoideal han representerade. Men *Mein Kampfs* idé om överhöghet uttryckte alltså inte föreställningar om att arierna var gudalika övermänniskor; den uttryckte istället föreställningarna om arierna som en "kulturbärande" ras (folk/nation) och vikten av att den rasens arvsanlag hålls fria från lägre rasers inverkan. Hitler skriver för övrigt att judarna gäller för att ha "gott huvud" och håller med om att detta nog är riktigt (Hitler, 1941 s. 267). Läsningen av *Mein Kampf* gör den nationalsocialistiska antisemitismen begriplig och detta ser jag som en stor poäng. Den extremnationalism som Hitler utvecklar i sin bok hotas av allt som är internationellt eller heterogent.

Det finns för övrigt en bekymmersam likhet mellan Hitlers *idealism* och det som vi idag benämner *socialt kapital*. Ett samhälle med stort socialt kapital präglas av människors gemensamma tillit och altruistiska handlande medan samhällen med litet socialt kapital utmärks av misstänksamhet och egoism. Med utgångspunkt i studier av USA menar Putnam (2000) att heterogenitet leder lägre socialt kapital, dvs. till lägre tillit mellan medborgarna. Socialt kapital är ett positivt begrepp inom välfärdsforskningen och centralt för teorier om medborgarskap, men hur ska vi ställa oss till Hitlers påstående att viljan att stå tillbaka och offra sig för andra främjas av nationell (eller lokal) gemenskap och hotas av heterogenitet?

Efter detta avsnitt om ariernas överlägsenhet ska jag i detalj kommentera Hitlers beskrivningar av det egna folkets utsatthet. Nationalsocialisterna kämpar utifrån Hitlers beskrivningar mot tre stora och starka förtryckare: marxismen, judarna ("juden") och Frankrike.

MARXISMEN SOM GOLIAT

Under läsningen av vissa kapitel i *Mein Kampf* kommer jag som läsare på mig med att hamna helt snett i sympatierna. Det är tillfälligt, men ändå illa. Det jag då talar om är Hitlers redogörelse för den egna rörelsens försök att hålla sina möten utan att bli störda och misshandlade av medlemmar i fackföreningarna och den kommunistiska rörelsen. Det handlar om åren 1919-1922. Efter en dråpligt underhållande beskrivning av hur de borgerliga partiernas möten ständigt "sprängs" av den militanta vänstern redogör Hitler för hur man inom den egna rörelsen vägrar vika ner sig inför kommunisternas hot och våld. Kan man gå till polisen för att skydda mötena? Det kan man inte, för polisen kan på sin höjd upplösa mötet när våldet börjar och det är ju vad motståndarna vill. Rörelsen måste därför själv ordna med "mötesskyddet": unga starka män som bildar front när ledaren talar. Som läsare kommer jag tyvärr ibland på mig med att glädjas med Hitler när hans lilla styrka av kämpar lyckats kasta ut sabotörerna så att mötet kan hållas enligt planeringen. Det hela är mycket målande. Hitler får upplysningar om att kommunisterna planerar ett angrepp mot mötet. Väl framme vid möteslokalen ser han att salen är överfull. Polisen tillåter inga fler att komma in. Problemet för Hitler är nu att hans egna anhängare befinner sig utanför, medan motståndarnas folk kommit tidigt och tagit salen i besittning.

Framför och i synnerhet till vänster om mig sutto och stodo idel motståndare, kraftiga karlar och ynglingar, mestadels fabriksarbetare. På vänstra sidan sutto de alldeles framme vid mitt bord. De beställde ideligen in öl och placerade de tomma krusen framför sig på golvet, där till slut hela batterier samlades. (Hitler, 1941 s. 445)

Hitler börjar tala och tycker att han efter halvannan timme fortfarande är situationen herre. Ledarna för sprängningsgruppen verkar också ha en känsla av det, för de uppträder oroligt och går ut och in i lokalen. Hitler talar och publiken lyssnar. Så begår han ett misstag; han tappar initiativet och de berusade männen kastar sig fram med ett vrål. Ölkrusen far som projektiler, stolsben bryts av. Det blir fullt tumult. Men Hitlers unga vaktstyrka överträffar förvänt-

ningarna och lyckas mota ut bråkmakarna (särskilt utmärker sig Hitlers senare privatsekreterare Hess). Det är alltså SA Hitler talar om, "stormtrupperna"; de som ska möta terror med terror. Varför gläds jag över att Hitler lyckas hålla sitt möte?

Handlar detta om att jag som läsare fångas av berättarens perspektiv och känner med honom i med- och motgångar? En person som får komma till tals och i detalj ger sin syn på händelser framträder som människa och inte som den onda kraft de flesta av oss idag menar att Hitler var. Jag tror att mina ovälkomna sympatikanor också har att göra med att nationalsocialisterna beskrivs som den lilla rörelsen – Hitler använder ofta uttrycket "vår unga rörelse" – som utmanar en aggressiv övermakt: den marxistiska rörelsen och dess fackföreningar. Man slåss inte på lika villkor, men kämpar ändå. Man får inte vika sig inför vänsterns våld, menar Hitler. Inte ens när man är få och motståndet är övermäktigt. Känns positionen igen?

På den tiden hände det ofta, särskilt utanför München, att femton eller sexton nationalsocialister på mötena stodo emot fem-, sex-, sju- eller åttahundra motståndare. Men vi tålde aldrig någon provokation, och de som kommo till våra möten visste mycket väl att vi hellre skulle låta slå ihjäl oss än kapitulera. Det hände mer än en gång att en handfull partivänner hjältemodigt höllo stånd mot en rasande och brutal röd övermakt. (Hitler, 1941 s. 431).

Visserligen blev de 15-20 nationalsocialister som skyddade dessa möten till slut övermannade av marxisterna, "men de andra visste att det kostade dem två eller tre gånger så många inslagna skallar". Hitler uttrycker för övrigt på flera ställen beundran för den disciplin och hängivenhet som präglar marxisternas organisering. De borgerliga ser han som fega pratmakare, hunsade och rädda.

Gick det till som Hitler skriver? I det här sammanhanget är det inte någon poäng att avgöra den frågan. Det viktiga är att notera hur central *beskrivningen* av motståndet i förhållande till en aggressiv övermäktig fiende blir i berättelsen. Partiet har bara sex medlemmar när Hitler går med. Man håller sina första möten på en ölstuga, sedan får man tillgång till en källarlokal och kan därefter hyra en liten lägenhet. Det är också av betydelse att Hitlers redogörelse för kampen om gatan och mötena är parallell till hans sätt att beskriva den ideologiska kampen i stort. Ryssland har nyligen tagits över av bolsjevikerna och Tyskland är kommunismens nästa mål. Det behövs enligt Hitler en ny ideologi som kan "befria det [tyska folket] från denna internationella hydras omfamning" (Hitler, 1941 s. 579). Efter revolutionen i Tyskland 1918 utö-

var marxismen ett stort inflytande; de borgerliga politikerna visar inget annat än undfallenhet men nationalsocialisterna kliver fram som en ideologisk och politisk utmanare. Hitler menar att borgerliga ministrar har kapitulerat för marxismens idéer och organisation och fortsätter:

Inför detta faktum, nämligen den nuvarande statens fullständiga underkastelse under marxismen, framstår det på allvar som en skyldighet för den nationalsocialistiska rörelsen att inte bara med andliga medel förbereda segern för sina idéer, utan även att överta försvaret för detsamma gentemot den segerdruckna internationalens terror. (Hitler, 1941 s. 470)

Därefter går Hitler in på organiseringen av den egna rörelsens "möteskydd" och försöken att hindra marxisterna från sina återkommande försök att "göra slut" på nationalsocialisterna. I oktober 1922 deltar den nationalsocialistiska rörelsen i en "Tysk dag" i Koburg och möts av en vrålande tusenhövdad pöbel. Men den här gången har Hitler organiserat sitt möteskydd i hundramanna-grupper och han ställer upp 12 av dessa som försvar mot marxisterna. Stenarna haglar, men SA-männen går till motangrepp med knytnävar och käppar. Efter hand avtar attackerna och Hitler beskriver det som att morgonen därpå "var den röda terror, som Koburg sedan flera år hade lidit under, bruten" (Hitler, 1941 s. 482). Den tidigare "ängsligt skyggande" befolkningen tittar fram och vågar uttrycka sympati för den nationalsocialistiska rörelsen. Hitler styrks i uppfattningen att endast ett väl organiserat motstånd kan "återställa mötesfriheten".

I beskrivningen av ett drama där kampen förs mellan två ojämlika parter presenterar sig nationalsocialismen som den enda trovärdiga utmanaren mot detta förtryck och marxismen blir bärare av Goliats karaktäristika: stor, aggressiv och förolämpande.

JUDARNA SOM GOLIAT

Hitler använder benämningen "juden" snarare än judarna. Eftersom jag vill att mina referat av *Mein Kampf* ska ligga nära Hitlers eget språk – såsom det översatts – kommer jag ibland att använda ordet "juden", men jag vill göra läsaren uppmärksam på att ordet har en antisemitistisk konnotation.

Hitler uttrycker ett starkt hat mot judarna, men det är alltså inte svaghet som utgör grunden för hatet. Endast vid ett fåtal tillfällen lyfts förminskande karak-

tärsdrag av mer traditionellt slag fram (krokbent, ohygienisk, osnygg blick, föga hjältemodig hållning). Däremot använder Hitler en mängd invektiv i sina resonemang om judarnas skadliga inverkan på samhället.

Det finns ett avsnitt i *Mein Kampf*, där Hitler upptäcker "judefrågan" och blir antisemit. Som ung kan han inte förstå avskyn mot judarna. I Linz fanns det få judar och de hade "till det yttre europeiserats och blivit mänskliga" (Hitler, 1941 s. 55). Hitler betraktar dem som tyskar och tar starkt avstånd från antisemitismen eftersom han uppfattar att denna handlar om intolerans i en konfessionell fråga. Så kommer han till Wien där det bor långt fler judar. Han stöter på en "varelse i lång kaftan och svarta lockar" och ställer sig frågan: Är denne man tysk? Svaret blir att så inte är fallet. Detta är vändningen, som Hitler beskriver den. Han fördjupar sig i antisemitismen och börjar därefter systematiskt undersöka alla de samhällseliga företeelser han avskyr, som prostitutionen, socialdemokratin, världspressen, den moraliskt undermåliga kulturproduktionen. Han finner att allt lågt drivs av judarna: "Man behövde bara försiktigt skära i en sådan pestböld för att en liten jude, bländad av det plötsliga ljuset, skulle krypa fram som masken ur ett ruttnande lik." (Hitler, 1941 s. 60). I massmedierna, teaterrecensionerna och de ytliga novellerna ser Hitler "ett främmande folks tonfall" och han inser att den skada som detta folks dominans åsamkar *tyskheten* måste vara avsiktlig. Och avsikten är enligt Hitler att bryta sönder nationalismen för att åstadkomma ett judiskt världsherravälde. Mot detta mål arbetar både den internationelle "finansjuden" och efterföljarna till "juden Marx". Marxismens öppna syfte är enligt Hitler att organisera alla länders arbetare, men det dolda målet är att förintä eller förslava alla icke-judiska folk (Hitler, 1941 s. 285).

Judarna utgör enligt beskrivningen en egen stat och ett eget folk, men man maskerar sig som ett religionssamfund och döljer därmed sin sanna "otyska" nationalitet. Juden är enligt Hitler en "parasit" som lever på olika värdfolk och anpassar sig i väntan på att kunna gripa makten. Judens religiösa påbud har en rent praktisk/ekonomisk karaktär och "språket är för juden inte ett medel att uttrycka tankarna, utan ett medel att dölja dem" (Hitler, 1941 s. 273). Hitler argumenterar här ifrån en kristen position, och menar att grundaren av "den sanna kristendomen" genomskådade judarnas affärsmässiga förhållande till sin religion och blev korsfäst för detta.

Mein Kampf är en uttalad appell mot det Hitler beskriver som judendomens strävan efter världsherravälde. Marxism/kommunism/bolsjevism ses i boken

som det farligaste uttrycket för denna strävan, men som framgått ingår också kapitalismen och det internationella näringslivet (börshandeln) i judens arsenal. Hitler hoppas att hans bok ska varna folk och därmed hindra det judiska maktövertagandet. Han ser nationalsocialismen som den ideologi som kan ta upp kampen med "världsjuden" och ger exempel på hur massmedierna (som är judiska företeelser i hans värld) motarbetar rörelsen, liksom de kommer att motarbeta en önskvärd allians mellan Tyskland och England. I kampen mellan folken fullföljer juden sin strävan efter världsherravälde "tills någon annan makt reser sig mot honom och i en väldig kamp kastar himlastormaren tillbaka till Lucifer." (Hitler, 1941 s. 580).

Ett exempel på judiskt maktövertagande ser Hitler i Ryssland, där trettio miljoner människor fått sätta livet till för att "en hop judiska litteratörer och börsbanditer" skulle få gripa makten (Hitler, 1941 s. 291). Inom parentes sagt kan bolsjevikernas övertagande av makten i Ryssland också bli till fördel för Tyskland, som enligt Hitler bör expandera österut. Tidigare styrdes de ryska slaverna av germaner och nådde därigenom en viss kulturell nivå, men nu har judarna tagit över (och Tyskland står näst på tur). Juden är enligt Hitler en "parasit" vars uppträdande resulterar i att "värdfolket" dör ut, men eftersom juden själv inte kan bidra med någon kultur eller organisation kommer Ryssland att bryta samman.

Det står alltså klart att *Mein Kampf* inte hetsar mot judar med hänvisning till att detta folk representerar svaghet i den bemärkelse vi vanligen lägger i begreppet. Nationalsocialismens senare utveckling berör jag inte här.

FRANKRIKE SOM GOLIAT

Jag ska kort beröra relationen mellan Frankrike och Tyskland, eftersom Frankrike i avslutningen av *Mein Kampf* beskrivs som stor, stark och aggressiv i förhållande till ett underlägset Tyskland. Här är det möjligt att hitta beskrivningar av den naturgivna kamp mellan folk/nationer som Ofstad pekar på. Andra starka aktörer ska nedkämpas. Endast som världsmakt kan Tyskland överleva. Frankrike är en antagonist som måste tillintetgöras för att hindra att Tyskland tillintetgörs. Först efter att Frankrike besegrats och Tyskland är herre på den europeiska kontinenten kan man expandera österut, dvs. härska över de underlägsna slaverna. I enlighet med detta framställs inte fransmännen som mo-

raliskt underlägsna Tyskarna. Samtidigt beskriver Hitler det hela som en kamp som förs ur underläge.

I ett kapitel med titeln "Rätten till nödvärn" beskriver Hitler hur den tyska politiken efter sammanbrottet 1918 inneburit feg underkastelse i förhållande till de pålagor som Frankrike kommit med. Frankrike sägs vara ute efter att knäcka den tyska äran och stycka upp Tyskland i ett antal småstater. Det är alltså en hotbild som är ganska lik beskrivningarna av Marxismen. Tyskland har under århundradena förlorat den ena positionen efter den andra och det senaste exemplet på fransk aggression utgörs av besättandet av Ruhrområdet 1922.

Hitler menar att Tysklands eftergifter mot den franska angreppspolitikerna förr eller senare måste få ett slut:

Först i det ögonblick då man allmänt får klart för sig i Tyskland, att den tyska livsviljan inte kan tillåtas att förtvina i en passiv avvärjningspolitik, utan måste rycka upp sig till en slutgiltig aktiv uppgörelse med Frankrike och våga en sista avgörande kamp för de stora tyska slutmålen, är man i stånd att föra den eviga och ofruktbara kraftmätningen mellan oss och Frankrike till ett slut. (Hitler, 1941 s. 591)

Det är Frankrike som är fridstöraren. Hitler uttrycker till och med en förhoppning om att Frankrike isoleras så att det andra krig som på sikt måste utkämpas mot Frankrike inte ska behöva bli "en Tysklands kamp mot världen, utan ett Tysklands försvar mot den som ständigt störde världen och dess fred, nämligen Frankrike." (Hitler, 1941 s. 590).

IDEOLOGISK KONTRASTVERKAN

Det är svårt att tänka sig någon företeelse som tydligare än nazismen representerar ovanfrånperspektivet. Den starke ska härska över den svage, vilket enligt *Mein Kampf* innebär att tyskarna som kulturbärare ska hålla den egna rasen ren från dåligt blod och att man som folk ska expandera utanför sina nationsgränser. I genomgången ovan har jag visat att detta inte är hela sanningen om den nazistiska rörelsens självpresentation i Hitlers bok. I *Mein Kampf* presenteras nationalsocialismen som en *motrörelse*, med uppdraget att befria tyskarna från tre aggressiva förtryckare: marxismen, judarna och Frankrike. Hitler beskriver de tre stora motståndarna som starka och i många avseenden överlägsna de tyskar som nationalsocialismen ska befria. Samtidigt

menar han att den egna gruppen har en moralisk rätt att segra i kraft av att man *egentligen* är överlägsen. Man slåss alltså inte för att åstadkomma likhet mellan parterna, utan för att vända på en ordning. Just i skillnaden mellan nuläge och "naturläge" ligger den övertalande kraften i Hitlers budskap.

För att diskutera denna kontrastering och dess potential lite närmare ska jag ta hjälp av teori som beskriver hur sociala rörelser samlar medlemmar till aktion. I boken "Talking politics" identifierar Gamson (1992, s. 6-8) tre centrala komponenter som sociala rörelser använder för att skapa opinion och mobilisera medlemmar till handling: orättvisekomponenten, handlingskomponenten och identitetskomponenten. I grunden handlar det om att tillhandahålla meningsskapande, moraliskt anknutna föreställningar som leder mot kollektiv handling (Mauss, 1975). I Gamsons (1992) modell apellerar *orättvisekomponenten* (injustice) till moralisk indignation omkring ett lidande eller en skada som någon utsätts för. Framgångsrika rörelser karaktäriseras av en förmåga att skapa tydlighet omkring orättvisor, framför allt genom att knyta dem till bestämda antagonister och offer, snarare än till komplexa mönster av orsaker. *Handlingskomponenten* skapar en känsla av att det är viktigt och framför allt möjligt att åtgärda problemen, medan *identitetskomponenten* etablerar olika typer av "vi" och "dem". Gamson gör åtskillnad mellan förenande identiteter där problemen framstår som allas ansvar, och oppositionella identiteter där de andra anses ha orsakat problemet eller hindrat dess lösning.

I *Mein Kampf* kontrasterar Hitler en naturgiven position som tyskarna har rätt att uppnå med en rad faktiska underlägen som alltså utgör oacceptabla *orättvisor*. Tyskarna har rätt att härska men hunsas och tvingas att lyda och tjäna. Det är just detta som beskrivningar av de tre mobbarnas förtryck visar och det är omkring detta som upprördheten byggs upp. Här menar jag att Ofstads läsning av nazismen som oförmögen att solidarisera sig med förloraren inte blir korrekt eftersom den bortser från nödvändigheten av att presentera nuläget som en orättvisa. Hitlers uppmaning till *handling* bygger på kontrasten mellan det som borde vara och det som är; den moraliska rätten att härska ställs mot det samtida underläget. Alla andra lägen än härskares framställs som ett svek mot den moraliska ordning som föreskrivs av den naturgivna positionen. Den extremism som förespråkas i *Mein Kampf* motiveras av motståndarnas överlägsenhet och hänsynslöshet. Man ska "möta terror med terror". I *Mein Kampf* byggs den nationalsocialistiska *identiteten* utifrån föreställningen om tyskens/ariernas överlägsenhet som kulturbärare och i det framtida Tyskland

som Hitler skisserar manifesteras överordningen i det medborgarskap som endast en tysk kan erhålla: "Det måste anses som en större ära att vara gatsopare men medborgare i detta rike, än att vara kung i en främmande stat." (Hitler, 1941 s. 391, kursiv i original). Mot detta ställer Hitler olika utgrupper (Tajfel, 1969; Billig & Tajfel, Billig & Tajfel, 1973), dvs. grupper som tillhör andra raser, nationer eller ideologier och som därigenom utgör hot mot "tyskarna" och "tyskheten". Resonemangen används också för att avgränsa begreppet "tysk", exempelvis genom att beskriva judar som "otyska". Men identiteten handlar också om en ofördelaktig position. Tyskarna är ett trängt och kuvat folk. Är tyskarna därmed offer, enligt Hitler? Viktimologiska forskare har påpekat att offrets position är åtråvärd eftersom den skapar sympati och rättfärdigar kompensation. Samtidigt finns det ett pris. Offret ses inte som en fullvärdig handlande agent, utan som någon som andra måste hjälpa. Rollen passiviserar och bidrar till underordning (Holstein & Miller, 1990; Christie, 2000). I *Mein Kampf* framställs tyskarna som offer, men beskrivningarna av positionen utmynnar inte i vädjanden om sympati utan i uppmaningar om att sluta upp inom den nationalsocialistiska rörelsen och bedriva en oresonlig befrielsekamp mot de tre förtryckarna. Här tillhandahåller Hitler många exempel på hur den resonlige, icke-kämpande tysken kommer till korta och rent av gör sig till åtlöje. Genom att slå tillbaka och ta upp kampen med den starkare motståndaren ska tyskarna vägra att erkänna en etablerad underordning. Även om priset för kampen blir undergång.

Beskrivningarna av relationer mellan förtryckare och förtryckt rättfärdigar också pöbelns hot och trakasserier mot enskilda judar. Det blir möjligt för den förtryckte medborgaren att göra motstånd genom att krossa den lokala handlaren skyltfönster, eftersom handlaren betraktas som del av Goliatgestalten. I *Mein Kampf* redogör Hitler för "den judiska faran" i en uppräkningslista som innehåller 12 steg, där den parasiterande "juden" kommer till platsen, etablerar sig, vinner inflytande över "värdfolket" och till sist blivit en folktyrann. Endast i tider av yttersta nöd bryter värdfolkets raseri ut och "de utplundrade och till marken tryckta massorna gripa till självförsvar mot detta Guds gissel". För en social rörelse kan denna hänvisning till *det dolda* verka mycket motiverande, eftersom den diskvalificerar försök att motbevisa rörelsens anspråk med hänvisning till att medlemmarna ur den utpekade förtryckargruppen inte utövar något förtryck. Det blir möjligt att betrakta tysken som hotad av "juden" även i fall då människors vardagliga erfarenhet inte ger några indikationer om asymmetriska maktrelationer. Förtryckaren arbetar ju i det fördolda och har

helt enkelt inte visat sitt rätta ansikte ännu. Det räcker att kunna peka på någon annan jude som så att säga "kommit längre" i processen.

VÅR SAMTID – OCH FRAMTID

Hur kan det komma sig att grupper med minoritetskaraktär kan förknippas med Goliatpositionen på det sätt som skedde i Tyskland? Hur går det till när detta görs i vår samtid? Hur kommer en nazistisk rörelse agera i framtiden?

När det gäller *Mein Kampf* och judarna var det givetvis av betydelse att en lång tradition av antisemitism kunde fungera som kulturell reservoar och inom den existerade föreställningar om en judisk konspiration som Hitler också hänvisar till. Det som idag benämns vardagsrasism, islamofobi, homofobi etc. kan på motsvarande sätt användas i konstruktionen av "utgrupper" som hotfulla. Men hur går det till när föreställningar om utgruppens orättfärdiga överläge etableras som en sanning? Nedan ska jag diskutera två strategier som ofta används, eller möjligen är det frågan om sätt att uppfatta verkligheten. Båda associerar på olika sätt den utpekade gruppen med makt.

Den första strategin tillskriver den utpekade förtryckargruppen anspråk om att själva vara överlägsna. I *Mein Kampf* menar Hitler att "juden" föraktar och lurar värdfolken – "de dumma gojim". På ett snarlikt sätt formulerar sig en skribent i vår samtid om minoritetsgruppen romer i en text som är hämtad från en Internetsida med namnet *Fria tider*.³

Faktum är att den rasism som förekommer mellan svenskar och romer, framförallt riktar sig mot svenskarna. Människor utanför den egna folkgruppen kallar romerna 'gajé'. Gajé betraktas som orena, mindre värda dumskallar som det är fritt fram för romer att lura och utnyttja.

Här görs en uppdelning mellan "svenskar" och "romer" i ett försök att hävda att det är de senare som förtrycker de förra. Motsvarande anklagelser har rik-

³ Ytligt om romer, 2012-10-04, <http://www.friatider.se/ytligt-om-romer-i-ekot> (nedladdat 2012-11-09).

tats mot muslimer. Att jag skriver att utpekandet möjligen är ett tankesätt beror på att resonemanget knappast kan reduceras till enbart taktik. Den som uppfattar en grupp som mindervärdig upplever det säkert som mycket stötande om representanter för mindervärdesgruppen gör anspråk på att tillhöra en överlägsen grupp.

Ambitionen att invertera de etablerade positionerna återfinns också i en andra strategi. Denna kan benämnas högerpopulism och uttrycker att politiker och andra makthavare gynnar sig själva och ovärdiga grupper på "folkets" bekostnad (Westlind, 1996). "Vi här nere" slåss därför mot "de där uppe". Makteliten anses mörklägga kunskap om hur de ovärdiga grupperna skadar "folket" och här finns alltså en koppling till den första strategin. Från mina och Magnus Nilssons studier om äldre känner jag exempelvis igen argumentet att de pengar som borde gå till de äldre som "byggt landet" används till flyktingmottagande, kriminalvård och korrupta beslutsfattares lyx (Jönson & Nilsson, 2007). Lösningen formuleras som krav om att berätta den politiskt inkorrekta sanningen och byta plats på värdig och ovärdig, dvs. att ge båda grupperna den behandling som de förtjänar. Här återfinns för övrigt, menar Knoll (2001), en viktig skillnad mellan höger- och vänsterpopulism. Inom vänsterns kamp för "folket" betonas motsättningar mellan klasser och behovet av solidaritet mellan utsatta grupper, medan högerpopulismen betonar motsättningar mellan värdiga och ovärdiga grupper.

Gamson (1992) menar att sociala rörelsers förmåga att knyta sina frågor till människors vardagliga erfarenheter och allmänna föreställningar (popular knowledge) ofta är av större betydelse än anknytningen till sådant som framförs i massmedier eller av olika expertgrupper. Sannolikt är också detta förklaringen till att de grupper och Internetsidor som försöker visa att "svenskar" förtrycks genom "omvänd rasism" än så länge är marginella företeelser. För de allra flesta stämmer påståendena inte med vardagliga uppfattningar om "hur det är". Men för vissa är detta en uppfattad verklighet. Här är det av betydelse att företrädare för de utpekade förtryckargrupperna faktiskt har uttryckt anspråk om att vara utvalda, överlägsna, ska undvika att blanda sig med utomstående etc. Likaså utgör statsmakternas försök att skydda etniska minoriteter och utsatta grupper, exempelvis genom en skärpt lagstiftning mot brott med rasistiska inslag, *material* som kan användas för att ge trovärdig till det högerpopulistiska argumentet att makthavarna skyddar invandrare och etniska minoriteter (mot folkets rättmätiga vrede). Det jag säger här är inte att

minoriteter har sig själva att skylla när de förföljs av majoriteter. Det är möjligt att anlägga både historiska, sociologiska och socialpsykologiska analyser på grupperns anspråk om att vara utvalda eller överlägsna. Och även om minoritetsgrupperns anspråk också strider mot idén om alla människors lika värde så utgör alltid majoritetens och det etablerade samhällets konstruktion av utgrupper som mindervärdiga ett långt farligare problem. Jag tror inte heller att statsmakterna skulle kunna minska främlingsfientlighet genom att se mellan fingrarna när minoriteter förföljs. Historien visar att det blir tvärtom. Min poäng här är att den som anammat tolkningsramen om förtrycket mot den egna gruppen bygger sin vardagserfarenhet genom exempel av detta slag, på samma sätt som Hitlers beskrivning av "judens" stegvisa maktövertagande utgjorde en tolkningsram för vardagserfarenhet i Tyskland före och under andra världskriget. Det handlar, om vi följer Gamsons (1992) analys, om hur människor bygger erfarenhet av orättvisor med utgångspunkt i de föreställningar om identiteter och relationer som tillhandahålls av sociala rörelser.

AVRUNDNING

Mitt intresse har i den här texten handlat om att förstå en typ av extremism som har potential att skapa ett förtryckande samhälle där människor som tillhör mindervärdesgrupper i slutändan behandlas med stor brutalitet. Ofstads bok visar hur extremismen är besläktad med ett västerländskt kulturarv, enligt vilket det är rätt att den starke härskar medan den svage går under. Vad Ofstads bok lär oss är att se de nazistiska dragen i företeelser som vi uppfattar som oskyldiga och rimliga, exempelvis hyllandet av framgång och försvaret av ojämlikhet. Men det finns bekymmer med hans argumentation. Den tenderar att bli allt för principiell och därmed abstrakt. Det finns med detta en risk att vi tar avstånd från de nazistiska principerna om svaghet, men inte från den konkreta praktiken där människor förföljs. Varför nämnde inte Ofstad själv något om den nazistiska rörelsens anspråk om att kämpa för de förtryckta massorna?

En läsning av *Mein Kampf* visar på närvaron av ett andra makttema, enligt vilket våld mot judar och andra påstådda förtryckargrupper framställs som en befrielsekamp. Den vaksamhet och kritiska analys vi behöver rikta mot tendensen att utifrån rationella förklaringar dela upp samhället i mer- och mindervärdesgrupper måste därför ackompanjeras av en vaksamhet mot aktörer

som gör anspråk på att slåss för de förtrycktas sak. Jag återvänder till radioreportaget om den nynazistiska organisationen Gyllene Gryning i Grekland. Vilka var anhängarna? Någon hade tidigare varit medlem i en vänsterorganisation. Någon beskrevs som en vilsen ung man av typen skinnskalle. Några beskrev sig själva som vanliga, fattiga greker. Alla kände sig frustrerade, maktlösa och hotade. Är Gyllene Gryning de frustrerades och maktlösas parti? Ska vi inte stå på sådana människors sida? Vad jag vill peka på med denna provocerande fråga är våra svårigheter att hantera positionerna. Å ena sidan bör vi ha ambitionen att inte fördöma frustrerade och maktlösa grupper bara för att de försöker hävda att de inte står längst ner på samhällsstegen. Det vänsterpopulistiska projekt som Knoll (2002) skisserar handlar utifrån detta om att öka medvetenheten om underlägets gemenskap bland utsatta grupper. Här finns samtidigt risken att "svaga" gruppers förtryck gentemot andra inte tas på tillräckligt allvar. Om ultranationalister och nynazister åter växer sig starka i Europa kommer deras kamp inte bara bygga på skapandet av ett "vi" som är överlägsna andra grupper i kraft av etnisk tillhörighet eller nationalitet. Budskapen kommer i lika hög grad handla om att "vi" måste resa oss i försvar mot de Goliatgestalter som hotar att krossa "oss". Det som är viktigt att veta då är att också Hitler propagerade för massornas kamp för att häva en orättvis underordning och att detta faktiskt kan ses som ett av de tydligaste budskapen i *Mein Kampf*.

Hur ska jag nu avrunda denna text utan att ramla in i den bok som jag ännu inte skrivit? Eftersom jag nyss kommenterat Gyllene Gryning kan det vara lämpligt att återvända till några frågor som mitt andra inledande exempel väcker. Debatten om Julian Assange har inte med nazism att göra, men väl med ambitionen att slå underifrån mot makten. Om underlägets position kan användas för att rättfärdiga förtryck, finns det då frågor vi kan ställa oss utifrån ambitionen att minska risken att själva bli förtryckare? Dessvärre är varken frågorna eller svaren enkla och själv hamnar jag ideligen i trubbel och oklarheter när jag försöker definiera positionerna.

För lite mer än tio år sedan pågick en medial debatt i Sverige och den handlade om huruvida en känd kulturpersonlighet hade förskingrat pengar. Några skribenter beskrev anklagelserna som oskäligen. Sedan dömdes kulturpersonligheten för förskingring. Kan man säga att alla de som stått upp på den anklagades sida hade försvarat en person de trodde var oskyldig? Mycket av deras försvar handlade om att ifrågasätta utredningsarbetet och den tjänsteman i

underordnad ställning som anmält förskringringen. Utgjorde dessa offentliga ifrågasättanden av enskilda personer försvar eller angrepp? Kanske både och. I en senare artikel menade Göran Greider att många av de som försvarade kulturpersonligheten uppenbarligen hade uppfattat honom som "ett helgon som nu hotades av degradering"⁴

Här aktualiseras många frågor. Hur ser relationen ut mellan helhet och delar av underordnade respektive överordnade positioner? Kan det vara så att den/det som jag uppfattar tillhöra makten utifrån en gruppstillhörighet eller inom en arena har en mer utsatt position i andra uppdelningar och sammanhang? I förhållande till mig/oss just nu, exempelvis. Hur bör jag förhålla mig till det? Vilka handlingar kan anses moraliskt legitima i förhållande till helhet och delar?

En angränsande fråga har att göra med konsonans och dissonans. Festinger (1957) menar att vi människor har behov av kognitiv konsonans och att vi störs av att behöva upprätthålla motstridiga uppfattningar i en och samma fråga. Detta behov kan förklara tendensen att använda idealtypiska positioner av typen David och Goliat. För vissa är Assange en David som står mot Goliat och behovet av att hålla de två positionerna rena gör att moraliskt tveksamma handlingar som tillskrivs Assange eller aktörer som framstår som lierade med honom avfärdas som delar av Goliats förtryck. Festingers teori om kognitiv konsonans har senare ifrågasatts av teoretiker som menar att vi människor faktiskt ofta uttrycker motstridiga uppfattningar (Billig, 1996). Det är naturligtvis därför en person både kan tycka att man inte ska ifrågasätta kvinnor som anmäler sexualbrott och ändå själv göra just detta. Och det är därför som Hitler inte skulle ha haft svårt att identifiera sig med ett förlorande Tyskland. Vi konstruerar undantag och infogar reservationer beroende av sammanhang.

Men kanske finns det i just denna förmåga till dissonans något att ta vara på i de svåra bedömningarna av positionerna. Vi bör identifiera goda handlingar, men bör vi identifiera goda aktörer, betrakta dem som änglar och hålla på

⁴ Kulturell bankrutt, Göran Greider, Aftonbladet, 2002-03-22, s 4 (nedladdat via Retriever 2012-11-20).

dem som om de vore fotbollslag? Under Assanges ledning avslöjade Wikileaks uppgifter om den amerikanska militärmaktens övergrepp i Irak. Ett rättfärdigt slag underifrån mot övermaktens förtryck. Men allt som denna motståndorganisation, dess ledare och dess anhängare har gjort och kommer att göra behöver inte ses som delar i Davids kamp mot Goliat.

Hur vet jag vem som intar överlägets position? Vad menas med motstånd och motmakt? Vad utmärker ett slag ur underläge? Kan ett sådant slag vara orättfärdigt? Det lämnar jag åt dig som läsare att fundera vidare över.

REFERENSER

Billig, M. (1996). *Arguing and thinking. A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Billig, M. & Tajfel. H. (1973). Social categorization and similarity in intergroup behaviour. *European Journal of Social psychology*, 3, 27-52.

Christie, N. (2000) "Det idealiska offret". I M. Åkerström & I. Sahlin (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

Eliasson, R. (1995). *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.

Gamson, W. A. (1992) *Talking Politics*. Cambridge University Press: Cambridge.

Greenberg, J., Schimel, J., & Martens, A. (2004). Ageism: Denying the face of the future. In T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Cambridge, MA.: The MIT Press.

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. New York. Row Peterson.

Hitler, A. (1941) (2 uppl.). *Min kamp*. Stockholm: Medéns förlags aktiebolag [Översättning av den auktoriserade, oavkortade tyska upplagan av "Mein Kampf"].

Holstein, J. A. & Miller G. (1990). Rethinking victimization: An interactional approach to victimology. *Symbolic Interaction*, 13, s. 103-122.

Jönson, H. & Nilsson, M. (2007) "Are Older People Merited Veterans of Society? Some Notes on a Problematic Claim." *Outlines: Critical Social Studies*, 2, s. 28-43.

Knoll, T. (2001)." Populismspöket. 'Populism' – uttryck för berättigat missnöje eller utvecklingsfientlighet?" I H. Bengtsson (red.). *Politisk kommunikation och demokrati*. Lund: Studentlitteratur.

Lindquist, S. (1993). *Utrota varenda jävel*. Stockholm: Bonnier.

Mathiesen, T. (1982). *Makt och motmakt*. Göteborg: Korpen.

Mauss, A. L. (1975). *Social problems as social movements*. New York: J. B. Lippincott Company.

Ofstad, H. (1972a). *Vårt förakt för svaghet. Nazismens normer och värderingar – och våra egna*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Ofstad, H. (1972b). Hur socialistisk bör en människa vara? I N. Åkerman (red.). *En socialistisk människa*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Scott, M. B. och Lyman, S. M. (1968). Accounts. *American Sociological Review*, 33, 46-62.

Sykes G. & Matza, D. (1957). "Techniques of Neutralization. A Theory of Delinquency". *American Sociological Review*, 22: 664–670.

Tajfel, H. (1969). "Cognitive aspects of prejudice". *Journal of Social Issues*, 25, 79-97.

Westlind, D. (1996). *The politics of popular identity: Understanding recent populist movements in Sweden and the United States*. Lund: Lund University Press.